Shevchenko, 2016 - Shevchenko S. Ekzystentsialna teolohiia: proloh do fenomenu postekzystentsialistskoho chasu // Idei. 2016. № 1-2 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu do resursu: http://ideas.academyjournals.com.ua/index.php/IDEAS/article/view/106

Shevchenko, 2016 - Shevchenko S. L. Khrystyianska teolohiia ta ekzystentsializm. Monohrafiia. Kyiv : Instytut filosofii imeni H. S. Skovorody, 2016. 440 s.

Shiuts, 2004 - Shiuts A., Lukman T. Struktura zhyttiesvitu. Kyiv : UTsDK, 2004. 560 s.

Berger, 1967 - Berger P. L. The sacred canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion. New York: Doubleday & Company, Inc. Garden City, 1967. 230 p.

Chan, 2011 - Chan M. L. Y. Christology from within and Ahead: Hermeneutics, Contingency, and the Quest for Transcontextual Criteria in Christology. Boston: Brill, 2011. 365 p.

Greene, 2004 - Greene C. J. D. Christology in Cultural Perspective: Marking out the Horizons. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 2004. 452 p.

Heidegger, 2006 - Heidegger M. Die Onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik // Heidegger M. Identität und Differenz. Gesamtausgabe. Bd 11. Frankfurt a. M.: Verlag Vittorio Klostermann, 2006. 167 s.

MacQuarrie, 1977 - MacQuarrie J. Principles of Christian Theology. London: Prentice Hall PTR, 1977. 544 p.

MacQuarrie, 1963 - MacQuarrie J. Twentieth-Century Religious Thought: The Frontiers of Philosophy and Theology, 1900-1960. New York: Harper & Row, 1963. 420 p.

УДК 378.015.31:39:008

Світлана Танана,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».

Svitlana Tanana,
Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor, State Higher
Educational Establishment
«Pereiaslav-Khmelnitskyi State
Pedagogical University named
after Hryhoriy Skovoroda».

E-mail: *tananasvetlana@gmail.com*
ORCID 0000-0002-6088-0738

ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗМІН

Специфіка професійної підготовки побудованої на етнокультурних засадах полягає в інтеграції педагогічного народного досвіду та сучасної наукової педагогіки, що передбачає включення у сферу педагогічних завдань емпіричного досвіду етнічних груп з загальнокультурними цілями. Тому зміст освіти має враховувати особливості етнокультури, сприяти задоволенню потреб майбутніх фахівців у відтворенні етнокультурних цінностей і традицій. Це забезпечується здебільшого за рахунок: вивчення рідної мови; обліку етнопсихологічних особливостей, філософських поглядів та педагогічних традицій етносу; освоєння етнічної культури; підготовки до життя з урахуванням традиційної культури життєзабезпечення. Сучасні процеси інтеграції можливі лише через процес гармонізації освітніх систем. Основними принципами таких процесів є повага до національних культур, мов, університетських автономій. У процес збереження власної унікальності на платформі інтеграції найбільш зацікавлені визнані освітні центри і платформи. Зміни в освітніх сферах повинні розглядатися як додаткові можливості, але не як загроза, тому освітня інтеграція не передбачає нівелювання національних особливостей і пріоритетів Інтернаціоналізація освітнього простору, що відбувається, зокрема в контексті Болонського процесу, визнає основним постулатом полікультурність, що зберігає національну ідентичність академічної культури, пошук точок дотику.

Ключові слова: *професійна освіта, етнокультурні засади, етнокультурні цінності, освітні моделі, сучасні євроінтеграційні зміни.*

The specificity of professional training built on the basis of ethno-cultural principles is an integrate of pedagogical folk experience and modern scientific pedagogy, which involves the inclusion in the sphere of

pedagogical tasks of empirical experience of ethnic groups with general cultural purposes. Therefore, the content of education should take of the peculiarities of ethnoculture; promote the satisfaction of the needs of future specialists in the reproduction of ethnocultural values and traditions. This is mainly due are: studying the native language; the account of ethnopsychological peculiarities, philosophical views and pedagogical traditions of an ethnic group; development of ethnic culture; preparation for life taking with account the traditional life-support culture. Modern processes of integration are possible only through the process of harmonization of educational systems. The main principles of such processes are respect for national cultures, languages, university autonomies. In the process of preserving their own uniqueness on the platform of integration are the most interested recognized educational centers and platforms. Changes in educational spheres should be considered as additional opportunities, but not as a threat, therefore, educational integration does not foresee the leveling of national peculiarities and priorities. The internationalization of the educational environment, in particular in the context of the Bologna process, recognizes the main postulate of multiculturalism that preserves the national the identity of academic culture, the search for points of contact.

Scientists have developed the structure of professional communicative competence of the teacher, which is derived from the structure of the communicative competence of the individual, its consists of five components – individual-personal, speech, interactive-practical, multicultural and subject-information, which include the components of communicative competence, the basis of which is competences that contain communicative knowledge, skills, skills, values and benchmarks.

Key words: *professional education, ethnocultural principles, ethnocultural values, educational models, modern Eurointegration changings.*

Постановка проблеми. Рушійною силою розвитку України є формування потужного освітнього потенціалу нації, досягнення найвищої якості підготовки фахівців у всіх галузях. Розв'язання цього завдання вимагає нової стратегії освіти, створення сучасних навчальних закладів європейського рівня і зразка. Така стратегія має бути спрямована на моделювання і відтворення в дійсності не лише багатоманіття явищ і зв'язків матеріального та духовного життя українського суспільства, а й світових соціально-економічних процесів, тенденцій світового ринку. Вона також має забезпечити інтелектуальний та духовно-моральний розвиток особистості студента.

Як відомо, процеси глобалізації породжують дві протилежні тенденції. З одного боку, відбувається уніфікація культурного простору, дедалі більше поширюються тенденції стандартизації способів життя людини. Національні держави поступово втрачають монополію на дуже важливі функції, які вони виконували ще недавно у сферах політики, економіки, військової справи, інформації тощо. З іншого боку, названі процеси стимулюють активну протидію, що виявляється як національне культурне та духовне відродження, прагнення до етнонаціонального самоствердження. Помітною тенденцією стає наростаюча активність щодо збереження і розвитку власної ідентичності, етнокультурних цінностей, національної традиції, історії.

Проблеми національної ідентифікації можна вирішити тільки певним комплексом дій та інституцій, головними з яких є національне виховання та освіта. Зрозуміло, що не можна залишати поза увагою впливи мас-медіа, кінематографа, шоу-бізнесу чи книжкової справи на формування національної культури, але домінуючою і найдієвішою серед форм утвердження національної свідомості була і залишається освіта. Національне виховання та освітні моделі відіграють найважливішу роль у відродженні та розвитку національних форм життя і мислення, а отже, потребують визначення їх культурологічних чинників у контексті глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історична еволюція досліджень етнічних процесів на її різних рівнях і багатьох аспектах простежується у працях як класиків соціології, так і у працях сучасних авторів: М. Гровіц, Е. Сміт, Дж. Беррі, В. Кимлічка, К. Дойч, Г. Тард, П. Сорокін, В. Пилипенко та ін.

Теоретичні аспекти етнокультурного виховання розглядались у наукових доробках Г. Лозко, Л. Маєвської, Т. Мацейківа, О. Мурзина, М. Степико, Е. Сміта, В. Сорока-Росинського, Я. Чепіги.

К. Краснолуцький та О. *Астахова* піднімають проблематику розвитку професійної освіти в Україні у контексті сучасних тенденцій.

Аналіз науової літератури дозволяє стверджувати, що сьогодні наявні численні дослідження присвячені вивченню проблем професійної освіти. Проте в умовах сучасних євроінтеграційних змін набуває особливої актуальності збереження етнокультурних традицій професійної освіти, а відтак дана проблема потребує значної уваги з боку дослідників та подальших накових пошуків.

Формулювання цілей статті є дослідити формування етнокультурних засад розвитку професійної освіти в Україні в умовах сучасних євроінтеграційних змін.

Виклад основного матеріалу. Під етнічною культурою прийнято розуміти успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій і звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу. Етнокультура є підґрунтям, на якому зростають етнічні спільноти і національні культури. Етнокультура – це світ матеріальних і духовних цінностей, тобто світ, наповнений людськими смислами, які визначають суспільну сталість.

Етнокультура є визначним аспектом суспільного буття, з чого випливає важлива проблема співвідношення категорій культури, етнокультури і суспільства як системи. Культура кожного окремо взятого етносу є певним більш-менш тривалим моментом загального суспільного та природного розвитку, що виражається в конкретних формаційних або культурно-цивілізаційних формах.

Проте конкретна етнокультура, будучи протиставленою іноетнічним культурам, водночас містить у собі елементи останніх, як внаслідок взаємопроникнення сусідніх культур, так і через спадковість історичного розвитку етносів. Набувають все більшого значення духовні засади всіх сфер життєдіяльності суспільства як об'єктивної засади формування етнокультури.

За умов докорінних змін у суспільному житті особливо велика роль належить моральним цінностям як визначальних в усталенні форм етноспільнотної організації. Включення особистості в багатогранну систему суспільних відносин є об'єктивною засадою процесу формування етнокультури, яка повинна доповнюватись свідомим цілеспрямованим регулюванням певних процесів життєдіяльності суспільства з метою усталених міжнаціональних чи міжетнічних взаємин, задля зняття суперечностей етноособистісних, етноконфесійних, етносоціальних.

Оскільки, етнокультура – явище соціальне, яке осягає соціальний досвід, соціальну пам'ять людського буття, а також є не тільки способом людського існування, але й процесом діяльності та його результатом, то етнокультура

насамперед пов'язана з феноменом традиції, тобто доповнює механізм акумуляції, спадковості (трансляції) й актуалізації її в свідомості народу, отже етнокультура є системою традицій, тобто спадкоємною в свідомості історичною пам'яттю, яка акумулює між поколіннями етнокультурну інформацію [*Чебан, 2003 : с. 13*].

Якщо ставитись до етнокультури як соціально-духовної категорії, то її можна тлумачити як життєвий досвід народів, що включає в себе найсуттєвіші результати етносоціокомунікативного досвіду етносоціальних спільнот, людей різних національностей стосовно освоєння етносуспільного буття (соціуму), матеріальних і духовних його складників, що мають всезагальний, універсальний характер. У вузькому сенсі етнокультура становить собою спосіб взаємодії форм діяльності етносів, який здійснюється в усіх сферах суспільного життя. Це система соціально-духовних етнічних цінностей, спрямованих на формування та відтворення усіх можливих взаємин між представниками різних етносів з метою подальшої всебічної гармонізації загального процесу розвитку соціуму [*Чебан, 2003 : с. 14-15*].

Переважна більшість сучасних дослідників схиляється до думки, що етнокультура – сукупність притаманних етносу способів освоєння умов свого існування, спрямованих на збереження етносу та відтворення умов його життєдіяльності [*Маєвська*]. За словами О. Чебан, етнокультура – це такий спосіб свідомої організації особистістю, етнічною індивідуальністю своєї сенсожиттєвої діяльності в сфері національного-загальнолюдського, який забезпечує всебічну самореалізацію, самоздійснення її різноманітних життєпроявів [*Чебан, 2003 : с. 15*].

Зауважимо, що перша, прийнята в сучасній філософській науці концепція етнокультури пов'язана з «соціосферною» парадигмою. Згідно з цією традицією етнокультура розглядається у функціональному контексті, де другим складником цього терміна (культура) виконує інтегруючу роль щодо етнічної цілісності (спільноти). Однією з суттєвих функцій культури в етнічній системі, згідно цього, є знаково-символічна функція, що об'єднує етнос у систему: на сигнифікативному рівні їй належить важлива роль як в об'єднанні представників одного етносу (етнічної інтеграції) – співрозуміння, так і в розмежуванні представників різних етносів (етнічної диференціації) – непорозуміння.

Важливими чинниками формування етнокультури можуть стати ландшафт (клімат), мова, спосіб господарювання, характер харчування (особливості національної кухні) тощо. Мова теж відіграє певну інтегруючу функцію щодо духовної сутності етнокультури, яка полягає у формуванні образно-емоційних і понятійно-смислових стереотипів етнокультури; утрата мовою однієї з найважливіших своїх функцій – етноінтегруючої може призвести до етнічного нівелювання, розчинення у суперстратному етносі.

Хоча, за історичними даними, мова може бути (і почасти так і є) тією скрепою, котра об'єднує етнічно усуспільнені групи, навіть розкидані за різними етнокультурними ареалами (цигани, євреї), їжа і житло, ландшафт і клімат глибоко пов'язані зі світосприйняттям етносу та етнокультурними явищами, формують свідомі прояви етнокультурного, почасти саме через їхню відсутність постає проблема генетичного виживання етносу [*Чебан, 2003 : с. 17*].

Як влучно зауважує в цьому зв'язку Л. Маєвська, етнокультура об'єднує людей, консолідує їх спільну діяльність, є органічно цілим. Вона формує людину не тільки як вмілу і розумну істоту, але і як носія релігійної, етнічної, міжнаціональної сутності [*Маєвська*].

Таким чином, етнокультура – це сукупність традиційних цінностей, відносин, особливостей поведінки, втілених у матеріальній, духовній, соціальній життєдіяльності етносу, що склалися в минулому, розвиваються в історичному часі та постійно збагачують етнічною специфікою культуру в різних формах самореалізації людей.

Тепер на основі розгляду поняття понять «етнокультура» визначимо феномен «етнокультурні засади розвитку професійної освіти». Відтак, етнокультурні засади розвитку професійної освіти в контексті дослідження інтерпретуємо цілеспрямованим процесом формування в системі професійної освіти етнокультурних знань, толерантного, позитивно-ціннісного ставлення до особливостей різноманітних етнокультур, умінь і навичок взаємодії з представниками різних етнокультур. Таким чином, етнокультурні засади розвитку професійної освіти передбачають необхідний рівень сформованості у системі професійної освіти загальнокультурних і професійних знань, що дозволяють організувати педагогічну діяльність відповідно з національними особливостями і культурними традиціями педагогіки і психології певних етнічних груп і спільнот.

Метою етнокультурного розвитку професійної освіти є створення умов для глибокого та всебічного оволодіння етнокультурою свого власного народу як основи інтеграції в інші етнокультури.

Як бачимо, нові підходи до змісту професійної підготовки майбутніх фахівців суттєво впливають на особливості викладання фундаментальних дисциплін, що передбачає перегляд змісту, стандартів, критеріїв оцінювання, методик моніторингу результативності. Сьогодні недостатня увага в навчальному процесі вищого навчального закладу приділяється формуванню стилю діяльності педагогів в реальному багатокультурному виховному середовищі. Вирішення цієї проблеми тісно пов'язане з бажанням (небажанням) особи визнавати (не визнавати) неповторність безлічі носіїв інших етнокультур, навчатися гармонійно жити з ними. У педагогічній науці цю проблему визначено як «діалог культур».

Різноманітність етнокультур в освітньому просторі свідчить про існування множини інтерпретацій культурних ядер і виразно демонструє потужні джерела культуротворення. Етнокультурне надає чіткої спрямованості навчальному процесу у вищій педагогічній школі, об'єднуючи розрізнені навчальні дисципліни в систему; акцентує увагу не на дидактичній стороні професійної підготовки, а на моральних аспектах взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, створенні умов становлення фахівця як самостійно мислячої особистості, здатної до самовиявлення, самотворення, самореалізації [*Луговий, 2015: с. 47*].

Зазначимо, що піклуючись про розвиток етнокультури українців у своєму рідномовному середовищі, держава має турбуватись про етнокультуру національних меншин, їх національну освіту, гідне життя на обраній ними

території. В. Євтух із приводу цього наголошував: «…держава, яка не має змоги дати своїм меншинам нормально розвивати свої літературні мови, робить із них своїх неприхильників, що завжди загрожуватимуть її політичній силі». Він радив представникам національних меншин «не ховати свого національного походження», а «шанувати й боронити свою рідну мову». Саме освіті держава довірила професійний контакт з молоддю, і тому він може сприяти усвідомленню нею цінність рідного слова, рідних звичаїв, традицій та подавати власний приклад співжиття у своєму рідномовному середовищі та підтримці стосунків із представниками інших етносів [*Євтух, 2003 : с. 120*].

Це особливо важливо в наш час, коли етнокультурна проблематика виходить на широкі обрії інтересів науковців, коли спостерігається прагнення спільнот пізнати своє коріння, особливості свого буття, щоб вірно моделювати майбутнє, не повторюючи помилок минулого. Щоб ввійти достойно в світову спільноту, потрібно пізнати своє «Я», зрозуміти собі подібних, навчитись порівнювати себе з представниками інших етноспільнот, бачити і в них таку саму неповторність та унікальність [*Ващук, 2011 : с. 19*].

Зазначимо, що система освіти є головним популяризатором знань серед молоді про історію рідного народу, його культурний розвиток, етнокультурні цінності (звичаї, обряди, релігійні традиції); знання про етнокультурні особливості інших народів, про загальне та особливе в способі життя, етнокультурні цінності та релігійні орієнтири різних народів, проявах гуманізму, полікультурності.

Тому сучасний педагог професійної освіти має бути озброєний знаннями про міжкультурну та міжнаціональну взаємодію в полікультурному середовищі та головне розуміти її як неминучу реальність і необхідність розвитку суспільства. Водночас вважаємо, що етнокультурна діяльність передбачає єдність навчальної та позаурочної діяльності, а саме залучення студентів у активну діяльність з практичного освоєння досягнень національної етнокультури, а також організацію системи виховних і культурних заходів, а також усвідомлення того, що народні традиції та етнокультура загалом – це частина повсякденного життя.

Виходячи з вищесказаного, майбутнім педагогам професійного навчання необхідно попередньо ознайомитися зі звичаями й традиціями етносів, представники яких є в колективі. Добре, якщо в них є досвід спілкування, тоді вони приходять у багатонаціональний колектив уже з певними уявленнями про форми поведінки студентів, їхні можливі реакції на ті чи ті виховні заходи, а також про способи стимулювання їх соціально орієнтованої діяльності. Водночас майбутньому педагогу важливо постійно аналізувати складні ситуації в міжнаціональних відносинах, проводити роботу з вивчення національно-психологічних особливостей студентів, сприяючи створенню дружніх відносин у колективі. Необхідно пам’ятати, що вивчення психології представників різних національностей повинно бути процесом безперервним, що постійно вдосконалюється й поглиблюється. Це надзвичайно кропітка робота, але без неї не може бути успіху при здійсненні педагогічного впливу на представників етнічних спільностей. Незнання національно-психологічних особливостей членів

колективу веде до міжнаціональних неузгоджень, і тоді починає діяти феномен, що називають взаємною відчуженістю.

Перед сучасною професійною освітою постає насамперед завдання щодо виявлення оптимальних шляхів функціонування багатонаціонального навчального закладу з метою задоволення освітніх потреб студентів. Подібна стратегія означає ефективне виховання й навчання, при якому студенти здобувають знання про людей, події, ідеали, готуються жити у вільному, плюралістичному суспільстві. Політика багатонаціональних навчальних закладів повинна бути спрямована на виховання основ міжкультурного спілкування. Необхідно враховувати період адаптації в умовах поліетнічного навчального закладу, мовний бар'єр, взаємодію культурних традицій, розвивати здатність спілкуватися й розвиватися в умовах багатокультурності. Без вирішення цих проблем сучасний майбутній фахівець не зможе мати однакові можливості для подальшого особистісного й професійного розвитку, побудови кар'єри [*Ничкало, 2008 : с. 57*].

Специфіка професійної підготовки побудованої на етнокультурних засадах полягає в інтеграції педагогічного народного досвіду та сучасної наукової педагогіки, що передбачає включення у сферу педагогічних завдань емпіричного досвіду етнічних груп з загальнокультурними цілями. Тому зміст освіти має враховувати особливості етнокультури, сприяти задоволенню потреб майбутніх фахівців у відтворенні етнокультурних цінностей і традицій. Це забезпечується здебільшого за рахунок: вивчення рідної мови; обліку етнопсихологічних особливостей, філософських поглядів та педагогічних традицій етносу; освоєння етнічної культури; підготовки до життя з урахуванням традиційної культури життєзабезпечення.

Стає очевидним, що сучасна професійна підготовка побудована на етнокультурних засадах має бути спрямована, по- перше на засвоєння студентами власної етнічної культури. Значна увага повинна приділятися вивченню історії, культурної спадщини своєї етнічної спільності. Важливе значення надається вивченню рідної мови, письмової та усної фольклорної спадщини, традицій, звичаїв, національної літератури. По-друге, на формування ціннісного ставлення до етнокультур та їх представників, співіснування та взаємодії людей у конкретному середовищі як до рівноправних і рівноцінних. По-третє, на вироблення вмінь і навичок особистості до взаємодії з представниками різноманітних етнокультур.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, пріоритетним напрямом розвитку професійної освіти на етнокультурних засадах вважаємо створення умов для глибокого та всебічного оволодіння студентами етнокультурою як свого власного народу, так і етносів, які населяють сусідні території. Доцільно врахувати важливість підготовленостіь до подолання труднощів у комунікативних та інших формах взаємодії з представниками різних етнічних спільнот, а саме: неупередженість позиції при оцінці інших людей, їх національно-психологічних особливостей; подолання своїх етноцентриських тенденцій і упереджень, щодо зниження своєї і чужої напруженості при взаємодії; здатність емоційно, співчутливо і тактовно відгукуватися на запити, інтереси і вчинки людей інших культур і народів.

ЛІТЕРАТУРА

Євтух, 2003 – Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В., Вступ до етнопедагогіки: [навч. посіб.]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 149 с.

Ващука, 2011 – Ващука Ф.Г. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.

Луговий, 2015 – Луговий В.І., Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень як складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. Ужгород : Ліра, 2015. 312 с.

Маєвська – Маєвська Л. М., Особливості формування етнокультурної компетентності майбутнього педагога в контекстіглобалізаційних зрушень [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/3554/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82 %D1%8F_2.pdf.

Ничкало, 2008 – Ничкало Н. Г., Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції // Педагогіка і психологія. 2008. №1. С. 57-69.

Чебан, 2003 – Чебан О. М., Етнокультурне у свідомості поліетнічного соціуму (на матеріалах Придунав'я) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Одеса, 2003. 177 с.

Middlehurst, 2007 – Middlehurst R., Leading and Managing Internationalization in Universities // Managing the University Community: Exploring Good Practice. Brussels, 2007. P. 23-34.

Söderqvist, 2007 – Söderqvist M., Internationalization and its Management at Higher- Education Institutions. Applying Conceptual, Content and Discourse Analysis: e-version. Helsinki, 2007. 178 p.

REFERENCES

Yevtukh, 2003 – Yevtukh V. B., Marushkevych A. A., Dem'ianenko N. M., Chepak V. V., Vstup do etnopedahohiky: [navch. posib.]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet», 2003. 149 s.

Vashchuka, 2011 – Vashchuka F.H., Intehratsiia v yevropeiskyi osvitnii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: Monohrafiia / Za zah. red. F.H. Vashchuka. Uzhhorod: ZakDU, 2011. 560 s.

Luhovyi, 2015 – Luhovyi V.I., Intehratsiia v yevropeiski prostory vyshchoi osvity i doslidzhen yak skladova heopolityky Ukrainy: uspikhy i trudnoshchi realizatsii // Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. Vyp.1. Uzhhorod: Lira, 2015. 312 s.

Maievska – Maievska L. M., Osoblyvosti formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha v kontekstihlobalizatsiinykh zrushen [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://eprints.zu.edu.ua/ 3554/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82 %D1%8F_2.pdf.

Nychkalo, 2008 – Nychkalo N. H., Rozvytok profesiinoi osvity i navchannia v konteksti yevropeiskoi intehratsii / N. H. Nychkalo // Pedahohika i psykholohiia. – 2008. – №1. – S. 57-69.

Cheban, 2003 – Cheban O. M., Etnokulturne u svidomosti polietnichnoho sotsiumu (na materialakh Prydunav'ia) : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiia ta filosofiia istorii». Odesa, 2003. 177 s.

Middlehurst, 2007 – Middlehurst R., Leading and Managing Internationalization in Universities // Managing the University Community: Exploring Good Practice. Brussels, 2007. P. 23-34.

Söderqvist, 2007 – Söderqvist M., Internationalization and its Management at Higher- Education Institutions. Applying Conceptual, Content and Discourse Analysis: e-version. - Helsinki, 2007. 178 p.